

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған «Сейфуллин оқулары – 17: «Қазіргі аграрлық ғылым: цифрлық трансформация» атты халықаралық ғылыми – тәжірибелік конференцияға материалдар = Материалы международной научно – теоретической конференции «Сейфуллинские чтения – 17: «Современная аграрная наука: цифровая трансформация», посвященной 30 – летию Независимости Республики Казахстан.- 2021.- Т.2, Ч.2 - Б.72-74

СМС-ХАБАРЛАМАНЫҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

*Абдухап Динара,
Есеп және аудит-2011 тобының студенті*

В нашей работе мы рассматриваем современную коммуникацию – СМС-сообщению, СМС коммуникацию с лингвистической и культурной точки зрения. Задача исследования: выявить, влияет ли СМС-общение на мышление человека; засоряют ли СМС-сообщения казахский язык. Являются ли СМС-сообщения новым речевым жанрам. Актуальность исследования заключается в том, что в научной лингвистической литературе СМС-сообщения мало изучены.

In our work, we consider modern communication-SMS-message, SMS communication from a linguistic and cultural point of view. The purpose of the study: to identify whether SMS communication affects a person's thinking; whether SMS messages clog the Kazakh language. Whether SMS messages are new speech genres. The relevance of the study lies in the fact that SMS messages are poorly studied in the scientific linguistic literature.

Ғылым мен техниканың дамуы қоғам өміріне елеулі өзгерістер енгізді. Гаджеттердің енуімен байланысты шалғай жерлермен байланыс жасау біршама жеңілдеді. Соның бірі – СМС-хабарлама. Шетелде осыдан 28 жыл бұрын 1993 жылы «Жаңа жылыңмен!» деген құттықтаумен алғаш СМС-хабарлама жіберілген екен. Сол кезден бастап қоғам өмірінде үлкен «төңкеріліс» болғандай.

ТМД елдеріне бұл жүйе 2001 жылы пайда болып, тұрғындардың әртүрлі топтарының арасында тез тарап кеткен болатын [1]. Қазіргі кезде СМС-хабарламаның не екенін білмейтін адам жоқ шығар. Жалпы алғанда, СМС – аббревиатура. Бұл ағылшын тілінің Short Message Service деген сөздерінің қысқартылып берілуі. Яғни, қысқа хабарлама қызметі дегенді білдіреді.

Ең алғашында коммуникация тек көзбе-көз, яки адамдар бір-бірімен тікелей кездесіп, көзбе-көз сөйлесетін болса, уақыт өте келе телефондар пайда болды. Бастапқы кезде телефон арқылы адамдар бір-бірінің дауысын естуге мүмкіндік алса, кейін смартфонның келуімен хабарласу үшін, естіп, көрісудің (кездесудің) қажеті шамалы болатын болды. Демек, медальдің екі жағы болатыны сияқты гаджеттің де пайдалы жағы да, зиянды жағы да бар екені баршамызға аян. Бұл тек қана денсаулыққа байланысты айтылған сөз емес. Гаджеттер адамдардың ыңғайлылығы, уақыт үнемдеуі үшін өте

пайдалы. Алайда, гаджет адамдарды бір-бірінен алыстатып бара жатқанын бірі байқаса, бірі аңғара бермейді.

Гаджеттердің пайда болуымен байланысты СМС-хабарламалар пайда болды. СМС-хабарламалар арқылы кез келген білуі қажет, көруі қажет деген ақпаратты жазып, жіберу үшін не бәрі 10-15 секундтай уақытымыз кетеді. Яғни, СМС-хабарламалар ХХІ-ші ғасыр әлеуметтік ортасының ажырамас бөлігіне айналды. Адамдар арасында бір-бірімен байланысудың жаңа жолы пайда болды. Бұрындары кез келген жерден, кез келген уақытта, кез келген адамға тиісті немесе керекті ақпаратты жібере салу – адамның ойына кіріп шықпаған мәселе болса, бүгін де ол ақиқатқа айналды.

Жұмыс орындары, дүкендер, білім алу орындарында болсын коммуникация орнатуда (қандай жағдай болмасын) баршамыз СМС-хабарламаларды пайдаланамыз. СМС-хабарламалар арқылы дүкендер сатып алушыларды өздеріне тартып жатса, тұтынушылар бір зат алу үшін бұрынғыдай аяқтарынан таусылып, дүкен араламай, қажетті дүкенге, қажетті бөлімге (буттикке) барып, өзіне қажетті затты бірден сатып ала алу мүмкіндігіне ие болды. Адамдардың СМС-хабарламаларға үйренгені соншалықты, онсыз өмірді елестету тіпті мүмкін емес. Алайда гаджеттердің пайдалы және зиянды жағы сияқты СМС-хабарламалардың да пайдалы жағы да, зиянды жақтары да бар. Пайдалы жағы: 1) бұрынғы уақытта адамдар өте жедел, маңызды хабарды жеткізу үшін ұзақ уақыт кетіретін-ді. Ал қазір, кез келген хабарлама кем дегенде 10 секундта жетеді; 2) ағайын-туыс, жора-жолдас бір-бірінің жаңалығынан хабардар болу мүмкіндігіне ие болды. Бұл көптеген болашақ қиындықтар мен түсініспеушіліктердің алдын алды; 3) банк операциялары, әуежай қызметі бір жүйеге түсті; 4) емханаға, балабақшаға, мектепке тіркелу, мекенжай, жылжымайтын мүлік, сотталмағандығы туралы анықтама алу деген сияқты күнделікті жұмыстар әлдеқайда жеңілдеді; 5) дүкен қызметі, сауда-саттық, тамаққа тапсырыс беру тәрізді қызмет алу мен қызмет көрсету жұмыстары жанданды.

СМС-хабарламаның зиянды жағы да жоқ емес. Бұл, ең алдымен, адамдарды сауатсыздыққа алып келу қаупімен байланысты. Әсіресе, жастар жағы СМС-хабарлама жазуда көп сөздерді қысқартып жазуды дағдыға айналдырып бара жатыр. Мәселен, жастардың СМС-хабарлама тіліне мына сияқты жиі қолданылатын қысқартуларды жатқызуға болады: слм – сәлем, «сб – сау бол, қлсң – қалайсың, инет – интернет, қ.т – қайырлы түн, нест – не істеп жатырсың?, қшн – қашан, не жнлқ? - не жаңалық?, сбқ – сабақ, бгн – бүгін, сғт-сағат,рхм - рахмет, ия – я.

Канаданың Калгари университетінің лингвистика магистрі СМС-хабарламаларды қолдану жаңа сөздерді түсіну мен түсіндіру қабілетіне кері әсер ететіндігін анықтады. Оның пікірінше, қарапайым телефон қоңыраулары мен кітаптардан гөрі SMS-ті ұнататындар ақпаратты нашар қабылдайды. Басқаша айтқанда, СМС-хабарламалардың салдарынан сөйлеудің дамуы зардап шегеді екен. Бұл туралы психология ғылымдарының докторы Марина Розенова да былай деді: «СМС-хабарламалармен жиі алмасу кезінде адам психикасы ақпаратты қабылдау мен берудің белгілі бір

режиміне көшеді. СМС-хабарламалар стереотипке ие, логикасы мен нақты сөздік қоры аз болғандықтан, олар арқылы ұзақ уақыт хат алмасу, ойлау тәсілін төмендетуге әкеледі ... » [2].

Соңғы жылдары СМС-хабарламалардың қоғам өміріне әбден сіңгені соншалық СМС-слэнг сөздігі жарық көрді. Бұл СМС-хабарламалардың басты жаңалығы деуге болады. Алайда, бір топ британдық ғалымдар арнайы зерттеу барысында осы СМС тілін (агент тілін) қолданатын мектеп оқушылары арасында сауатты жазудың төмендегендігін айқындаған. СМС-хабарламаның сауатсыздыққа алып келетінін орыс зерттеушілері де айтады. Мәселен, өз мақаласында З.А. Евлова: «Особенностью языка SMS является абсолютная недопустимость правил, то есть отсутствие пунктуации в тексте, который стал частью «смайлов», исчезновение двойных и непроизносимых согласных и замена некоторых слогов числами», - дейді [3].

Бүгінгі таңда белгілі бір қарым-қатынас пен байланысты жеделдету үшін (СМС-хабарлама жіберу үшін) сөздердің қысқартылған нұсқалары жиі қолданылады. Бүкіл тілдерде қысқартулар бар және оларды күнделікті тұрмыста жиі қолданамыз. Бірақ бүгінгі күні сөз қысқартудың жаңа түрлері пайда болуда. Көбінесе, жастар арасында кеңінен танымал болған әлеуметтік желілерде, СМС-хат алмасу барысында қысқартулар кеңінен пайдаланылады. Олардың ойынша, қысқартуларды қолдана отырып, біз өзіміздің уақытымызды үнемдейміз. Өкінішке орай, жастар қысқартуларды қолдана отырып, әдеби тілден және сауатты жазудан әбден алыстап кететіндерін сезбейтін сияқты. Олай дейтін себебіміз, біз жүргізген әлеуметтік сауалнама барысында СМС-хабарлама жазуда жас ерекшелік қатынасы анықталды. 13 жастан 17 жасқа дейінгілер және 18 жастан 25 жасқа дейінгілер СМС – адам ойына кері әсер етпейді деп есептейді, адам СМС жазғандай қысқа ойлап, қысқа жазуға дағдыланады. Ал 30 жастан 40-45 жасқа дейінгілер қысқартуларды тек достардың арасында, не өзі шамалас әріптестерінің арасында қолданады, ал одан жоғары жастағы адамдарға хабарламаны толық жазуға тырысады екен. 45-50 жастан жоғарыдағылардың қай жерден асығып тұрса да, қысқартуларды сирек қолданатындықтарын және хабарламаны сауатты жазуға тырысатынын байқадық.

Былай алып қарағанда, қандай да бір жанр, қандай да бір сөйлеу саласы өз бетімен тілді (қазақ тілін) ластауы мүмкін емес деуге болады. Бұл, ең алдымен, адамның өзіне байланысты. Дегенмен, жас ұрпақтың санасына коммуникацияның жаңа түрінің ықпал ететініне немқұрайлы қарауға болмайды. СМС-хабарламалар қазіргі жастардың сауатсыздығының себебі емес, айнасы. Онда жақсы әдебиеттерді оқуға деген, және жалпы оқуға деген қызығушылықтың жойылуы сияқты соңғы кездегі біздің қоғамымыздың мәдениетінен туындаған көптеген жағымсыз процестер көрініс табады.

СМС-хабарламада төмендегідей лексикалық ерекшеліктерді байқауға болады:

1) графикалық емес қысқартулар – бұл: ҚАТУ, ЕҰУ, ЖОО, АШМ сияқты жазбаша және ауызша тілдегі күрделі қысқарған сөздер.

2) графикалық қысқартулар – б.т – баспа табак, м-х – мейрамхана, к/т – кинотеатр;

3) смс-хабарламаның сөзжасамдық ерекшелігі: «қа» – қазір, «қшн» – кашан, «не жқ?» - не жаңалық?

4) морфологиялық ерекшеліктер: қт – қайырлы таң, споки – қайырлы түн (спокойной ночи), чмоки - сүйдім;

5) лексикалық ерекшеліктер: «ничосе» – ничего себе, адьес – прощай, хелоув – привет.

Негізінен алғанда, қысқартуларды қолдану ана тіліне деген құрметтің төмендігі ме, жоқ әлде жаңа сөйлеу (жазу) форматының қалыптасуы ма деген сауал туындайды. Біздің ойымызша, СМС арқылы үнемі, әрі жиі хабарласу адамның сөйлесу мәнеріне өзгеріс енгізуі әбден ықтимал. Қанша дегенмен, қазіргі ұрпақ СМС-хабарламаны шектен тыс қолданғандықтан, СМС сауаттылыққа кері әсерін тигізуі әбден мүмкін. Сол себептенде мынандай тұжырымға келдік:

Біріншіден, жақын, жиі араласатын адамдармен СМС-хабарламалар алмасу дұрыс, бірақ та адам ыңғайы келгенше өз ойын үнемі сауатты, толық жеткізуі тиіс;

Екіншіден, СМС-хабарламалар адам концентрациясын бұзатындықтан, мүмкіндігінше оны аз қолдануға тырысуы керек;

Үшіншіден, маңызды міндеттер болмаған кезде байланыс үшін уақытты дұрыс таңдау қажет. Сонда СМС-тің пайдасы екі жақ үшін де максималды болады.

Қорыта келгенде, жанр ретінде СМС-тің негізгі белгісі – қысқа да нұсқа болуы. Аз сөзбен көп ой жеткізуі. СМС ауқымы шектеулі, мәтіні ықшамды болуы тиіс. Демек, СМС жіберуші аз белгі арқылы көп мағына беруді де ойлай білу қажет. Екінші белгісі – СМС-те эмоциялықтың болуы. Онда позитив, досжандылық сипат бар. Үшіншіден, СМС тек ақпарат беру жолы ғана емес, ол екінші адамды әрекетке итермелеу құралы. Өйткені, СМС-хабарламаны алған адам не оған жауап жазады, не бір затты барып сатып алады. Не сол хабарламада айтылғанды растаушы ақпарат іздеуі де ықтимал. Төртіншіден, ақпарат беру құралына деген тәуелділік.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Оралқызы А. Адамзат тарихындағы алғашқы sms хабарлама//Ақпарат дереккөзі: <https://massaget.kz/layfstayl/tehno/49642/>

2. «SMS – хабарлама»// «Ұлағат» порталы

3. Евлоева З. А., Дзангиева М. М., Плиева А. Х. СМС-сообщения как способ коммуникации // Человек, экономика, общество: грани взаимодействия : сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции 28 декабря 2019г. : Белгород : ООО Агентство перспективных научных исследований (АПНИ), 2019. URL: <https://apni.ru/article/203-sms-soobshcheniya-kak-sposob-kommunikatsii>

4. Жусупов А.Е., Резуанова Г.К. Language policy and the situation in Kazakhstan: sociolinguistic analysis// International International Review of Education and Science. No 1 (8), January-June, 2015. P 210-216.

5. Resuanova G.K., Albekova A. Sh, Muratbekova A.M., Kukenova G. A. Elektive disciplines as means of professional competence of future teachers//1097-8135 Life Scitnce Journal- Scopus CJR 2021 (Thomson Reuters)

*Ғылыми жетекшісі: Резуанова Г.Қ., ф.ғ.к., доцент
С.Сейфуллин атын. Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ.*